

Opole, 11. 07. 2022 r.

ks. dr hab. Konrad Glombik, prof. UO

Wydział Teologiczny / Instytut Nauk Teologicznych Uniwersytetu Opolskiego

ul. kard. B. Kominka 1a

45-032 Opole

kglombik@uni.opole.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgr lic. Andrzej Sękiewicz, *Świętość chrześcijanina w nauczaniu księdza biskupa Stefana Bareły*, Tarnów 2022, ss. 284 mps.

Promotor: ks. dr hab. Marek Kluz, prof. UPJPII w Krakowie

Jednym z wielu stale aktualnych zagadnień z obszaru teologii duchowości jest problematyka świętości. Choć temat ten jest mocno zakorzeniony w tekstach Pisma Świętego, literaturze patrystycznej i wielowiekowym nauczaniu Kościoła, to nowe perspektywy ujęcia problematyki świętości otworzył Sobór Watykański II, zwracając uwagę na powszechne powołanie do świętości. Tematyka ta stale na nowo jest przedmiotem badań teologów, a także tematem nauczania Kościoła. Zagadnienie świętości stało się także jednym z wątków pasterskiego nauczania biskupa częstochowskiego, Stefana Bareły (1916–1984), który w licznych wypowiedziach przedstawił różne aspekty świętości chrześcijanina w kontekście współczesnych wyzwań i w związku z aktami religijności. Niniejsza rozprawa, napisana na seminarium z teologii systematycznej, pod kierunkiem ks. dr. hab. Marka Kluza, prof. UPJPII, wpisuje się w nurt badań z obszaru teologii duchowości, dotyczących współczesnego rozumienia świętości na podstawie nauczania biskupa częstochowskiego Stefana Bareły. Dysertacja ta jest analizą treści dotyczących problematyki świętości chrześcijanina w nauczaniu częstochowskiego biskupa i stanowi wkład we współczesne rozumienie jednego z kluczowych pojęć teologii duchowości, a także badań nad spuścizną bp. S. Bareły.

1. Temat rozprawy, struktura, metoda, literatura

Problematyka podjęta przez doktoranta jest aktualna, oryginalna i w pełni uzasadniona, gdyż pogłębione studia dotyczące rozumienia świętości we współczesnej myśli teologicznej są nieliczne, a także z tej racji, że do tej pory brak syntetycznego opracowania treści zawartych w nauczaniu biskupa częstochowskiego, Stefana Bareły. Autor rozprawy podjął się analizy bogatego nauczania częstochowskiego biskupa pod kątem jego wypowiedzi na temat świętości chrześcijanina, stawiając w ten sposób tezę, że jest to dominujący, charakterystyczny wątek w jego wypowiedziach i ukazuje „schemat uświęcającej drogi, jaką proponował wierzącemu” (s. 38). Tematyka rozprawy jest uzasadniona, ale zbyt pobieżna została ona przedstawiona w jej wstępie. Założony cel rozprawy udało się doktorantowi przedstawić w sposób wyczerpujący, aczkolwiek treści w wielu miejscach są chaotyczne i charakteryzują się powtarzaniem wątków, co związane jest z niezbyt udaną strukturą rozprawy.

Na strukturę rozprawy składają się: streszczenie, spis treści, wykaz skrótów, bibliografia, wstęp, trzy rozdziały, zakończenie. Brakuje abstraktu w języku angielskim. Wstęp do rozprawy zasadniczo został napisany prawidłowo. Podczas, gdy wyczerpująco została wyjaśniona aktualność problematyki oraz literatura, stan badań i struktura rozprawy, to jedynie lakonicznie został wyjaśniony problem badawczy i cel rozprawy oraz metoda badawcza. O metodzie rozprawy doktorant skreślił trzy zdania, zwracając uwagę, że chodzi o analizę i syntezę. Choć metody te zostały poprawnie zastosowane, to na rozprawę doktorską jest to zbyt mało, tym bardziej, że przy jej lekturze przekonujemy się o zastosowaniu także metody porównawczej, czy opisowej. Zakończenie rozprawy, oprócz jednej oryginalnej myśli na temat ascezy organicznej, jest zasadniczo powtórzeniem wniosków z poszczególnych rozdziałów i nie wyjaśnia trudności, jakie pojawiły się przy prowadzeniu badań i pisaniu rozprawy, ani perspektyw dalszych badań w tej tematyce.

Poszczególne rozdziały rozprawy, będącej analizą wypowiedzi bp. S. Bareły na temat świętości chrześcijanina, zasadniczo zostały prawidłowo i logicznie skonstruowane i wyczerpują złożoną problematykę. Pierwszy rozdział dotyczy teologicznych i antropologicznych podstaw świętości w nauczaniu biskupa częstochowskiego. Autor wyjaśnia trynitarnie podstawy świętości, które przedstawił opierając się na Osobie Boga Ojca, Jego dziele stwórczym i przymiotach, Osobie Syna Bożego i jego dziele zbawczym, oraz Osobie

Ducha Świętego i Jego uświęcającym działaniu. Omawiając antropologiczne podstawy świętości, Autor wyjaśnia kwestię godności człowieka jako dziecka Bożego, problematykę grzechu, cierpienia, sensu życia, sumienia, wolności jako drogi do świętości oraz odkupienia. Treści zawarte w pierwszym rozdziale dysertacji stanowią wprowadzenie do zagadnień szczegółowych, przedstawionych w kolejnych rozdziałach rozprawy.

Przedmiotem drugiego rozdziału dysertacji jest istota świętości w nauczaniu bp. Bareły. Autor, wychodząc od określenia świętości, omawia różne aspekty świętości, które wszystkie wprowadzić mieszczą się w pojęciu istoty świętości, ale wprowadzają chaos w całość problematyki i są powodem pojawiających się powtórzeń treści. W rozdziale tym jest mowa o powołaniu do świętości w różnych stanach życia, uzdolnieniach nadprzyrodzonych (cnoty teologalne i uświęcające działania łaski Bożej), Jezusie jako wzorze świętości, rozwoju cnót moralnych, radach ewangelicznych, przeszkodach na drodze do świętości, maryjnym wymiarze świętości, eklezjalnym wymiarze świętości oraz jej wymiarze eschatologicznym. Przyjęcie zbyt ogólnego sformułowania drugiego rozdziału spowodowało, że jego treści stały się wielowątkowe i w sposób mało czytelny ukazują problematykę świętości.

Trzeci rozdział rozprawy przedstawia źródła i środki rozwoju świętości. Na początku zostały omówione poszczególne sakramenty jako źródła świętości, następnie modlitwa, kult serca Jezusa, kult Matki Bożej, naśladowanie Maryi, wybrane wzory osób świętych oraz wzory osób, które prowadziły święte życie, ale nie zostały jeszcze zaliczone do grona świętych Kościoła. Na końcu krótko zostało omówione apostołstwo jako środka świętości.

Przez przyjęcie zbyt ogólnego sformułowania drugiego rozdziału struktura pracy nie jest zbyt przejrzysta, a treści poszczególnych rozdziałów wykazują brak spójności w porządku. Autor powraca do tych samych lub pokrewnych wątków. Przykładowo zagadnienie Jezusa jako wzoru świętości pojawia się w drugim rozdziale, po tym jak w pierwszym jest mowa o Jezusie przy omawianiu trynitarnych podstawach świętości, a treści na temat maryjnego wymiaru świętości znajdują się zarówno w rozdziale drugim, jak i trzecim. W związku z tym struktura rozprawy pozostawia wiele do życzenia.

Autor rozprawy korzysta z bogatych źródeł, do których na pierwszym miejscu zostało zaliczone obszerne nauczanie biskupa częstochowskiego Stefana Bareły. Są to listy pasterskie, orędzia, homilie, kazania i przemówienia oraz inne pisma. Do źródeł pracy zostały zaliczone także dokumenty Kościoła katolickiego, poświęcone zagadnieniom świętości. Są to dokumenty Soboru Watykańskiego II, a także nauczanie papieskie oraz inne dokumenty

Kościola. Niewiele publikacji zostało zaliczonych do literatury przedmiotu, w której autor umieścił opracowania dotyczące posługi i nauczania bp. Bareły. Z kolei do literatury pomocniczej zostały zaliczone opracowania współczesnych polskich teologów z zakresu teologii duchowości i różnych aspektów problematyki świętości. Na uwagę zasługuje krytyczne przedstawienie źródeł rozprawy, dokonane w jej wstępie (s. 40-47). W sposób wyczerpujący autor dokonał charakterystyki wypowiedzi biskupa częstochowskiego na temat świętości. Zestaw źródeł pracy i ich wykorzystanie w prezentacji jej treści zasługują na uznanie.

2. Ocena merytoryczna

W obszarze treści rozprawa jest przedstawieniem problematyki świętości chrześcijanina na podstawie nauczania biskupa częstochowskiego, Stefana Bareły. Zasadniczo jest to temat oryginalny, a różne wielowątkowe aspekty tego zagadnienia zostały w rozprawie ukazane w sposób wyczerpujący. Na szczególne podkreślenie zasługuje żmudna analiza niezwykle licznych dokumentów i wypowiedzi bp. Bareły i na tej podstawie ukazanie głównych wątków jego rozumienia problematyki świętości chrześcijanin, co zasługuje na uznanie. Mankamentem rozprawy w obszarze treści jest sposób przedstawienia problematyki, co wiąże się z mało przejrzystą strukturą, która spowodowała pojawiające się powtórzenia. Innym mankamentem rozprawy jest dość kurczowe trzymanie się myśli biskupa częstochowskiego i brak krytycznego podejścia do niej, co skutkuje tym, że rozprawa w warstwie treściowej ma charakter odtwórczy, a brakuje jej wyraźnych aspektów twórczych, a także pewnego charakteru krytycznego sporu z twierdzeniami i argumentacją bp. Bareły. Ponadto słabo wybrzmiała w rozprawie specyfika rozumienia świętości chrześcijanina w nauczaniu biskupa częstochowskiego. W wielu miejscach, czytając rozprawę, czytelnik ma wrażenie, że zaprezentowane rozumienie świętości nie wnosi nowych aspektów, a przecież zwłaszcza kontekst sanktuarium jasnogórskiego powoduje, że można było wyraźniej ukazać specyfikę nauczania o świętości bp. Bareły.

Ciekawie i słusznie autor rozprawy przedstawił teologiczne i antropologiczne podstawy świętości. W ramach podstaw teologicznych, opierając się na nauczaniu biskupa częstochowskiego, doktorant ukazał Boga Trójjedynego jako źródło świętości chrześcijanina, uzasadniając w ten sposób tezę, że świętość człowieka jest możliwa przez zjednoczenie z Bogiem Ojcem, Stworzycielem, który jest święty i miłosierny, z Synem Bożym, który

dokonał odkupienia człowieka oraz Duchem Świętym, dokonującym dzieła uświęcenia człowieka w Kościele. Treści te zostały w sposób syntetyczny przedstawione na podstawie nauczania bp. Bareły i nie budzą wątpliwości, oprócz dwóch sformułowań, dotyczących Ducha Świętego, który „został zesłany przez Ojca za wstawiennictwem Syna” (s. 82) oraz „sprawiający radość Duchowi Świętemu” (s. 83). Nawet jeśli takie sformułowania występują w wypowiedziach bp. Bareły, to należało je skomentować, a na pewno być ostrożnym z ich powtarzaniem. Do antropologicznych podstaw świętości zostały, na podstawie nauczania bp. Bareły, zaliczone godność człowieka jako dziecka Bożego, problematyka grzechu, cierpienie, sens życia, sumienie, wolność i odkupienie. Niestety słabo został ukazany i uzasadniony związek tych elementów antropologicznych ze świętością chrześcijanina.

Najobszerniejszym w treści jest rozdział poświęcony istocie świętości. Jego zbyt ogólne sformułowanie spowodowało, że zostały w nim zawarte różne aspekty świętości chrześcijanina, w związku z czym czytając rozprawę traci się orientację. Autor wychodzi od określania świętości, pisze o powołaniu do świętości w różnych stanach życia, omawia uzdolnienia nadprzyrodzone (cnoty teologalne i uświęcające działanie łaski Bożej), pisze o Jezusie jako wzorze świętości, omawia cnoty moralne, rady ewangeliczne, przeszkody na drodze do świętości oraz maryjny, eklezjalny i eschatologiczny wymiar świętości. Jakkolwiek wszystkie te kwestie można przyporządkować do istoty świętości, to sposób ich przedstawienia jest chaotyczny, wykazuje powtórzenia treści oraz utrudnia wyraźne i logiczne ujęcie świętości. W rozdziale na temat istoty świętości zostały umieszczone treści na temat Jezusa jako wzoru świętości, a tymczasem osoba Syna Bożego została przedstawiona w podstawach teologicznych świętości. Kuriozalne jest przy tym sformułowanie o Chrystusie jako Człowieku, „który trzyma w ręku władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą” (s. 170). Omawiając znaczenie cnót moralnych w dążeniu do świętości autor pominął klasyczny podział cnót, a posłużył się innym, pisząc o cnotcie pokory, roztropności, miłosierdzia, sprawiedliwości męstwa i cierpliwości. Mankamentem jest brak wyjaśnienia, dlaczego została przyjęta taka właśnie klasyfikacja cnót moralnych. Autorowi nie do końca w sposób przekonujący udało się wykazać związku cnót sprawiedliwości i męstwa ze świętością. W sposób powierzchowny została też przedstawiona przeszkoda do świętości, jaką jest modernizm. Autor rozprawy za biskupem częstochowskim bezkrytycznie twierdzi, że chodzi o rozdzwięk między człowiekiem a kapłanem i konfesjonałem (s. 189). Tego typu sformułowania domagają się poważnego uzasadnienia i wyjaśnienia. W rozdziale o istocie świętości jest także mowa o maryjnym wymiarze świętości i Maryi jako wzorze świętości.

Bardziej logicznie i sensownie byłoby, gdyby te treści zostały umieszczone w trzecim rozdziale, w którym jest mowa o wzorach świętości. Także w treściach dotyczących Maryi znajdują się kuriozalne sformułowania, typu: „Maryję należy uznać za najlepszy i najpewniejszy wybór ze strony Boga” (s. 194), „była od początku kobietą”, „pełna kobieta i pełna człowiek” (s. 197).

Świętość chrześcijanina należy rozumieć z perspektywy procesu, który urzeczywistnia się przez całe życie, dzięki konkretnym środkom, będącym w dyspozycji człowieka. Do źródeł świętości w nawiązaniu do nauczania bp. Bareły doktorant zaliczył sakramenty. Z tej racji, że dokonują się one w Kościele, mamy do czynienia z eklezjalnym wymiarem świętości. Z kolei do środków świętości autor zaliczył modlitwę, będącą najbardziej elementarnym sposobem relacji z Bogiem, który jest źródłem świętości, a także serce Jezusa, będące potężnym środkiem uświęcenia człowieka (s. 244). Nie do końca wiadomo, w jaki sposób autor rozumie pojęcia źródło i środek, dokonując takiego podziału. W refleksji na temat sakramentów rozumianych jako źródła świętości, czyli prawdopodobnie przyjmuje ich ujęcie personalistycznie, jednocześnie autor pisze o korzystaniu z sakramentów (s. 216), co wskazywałoby na ich rzeczowe rozumienie. Ponadto, pisząc o poszczególnych sakramentach przytacza kuriozalne sformułowania, pisząc przykładowo, że przez chrzest człowiek „zostajełączony bezpośrednio z rodziną” (s. 217), o „wrażliwości chrztu świętego” (s. 218), „przyjęciu tego sakramentu przez Polskę” (s. 219). Omawiając sakrament Eucharystii pisze o „odprawieniu pierwszej Mszy św. przez Jezusa i udzieleniu po raz pierwszy komunii świętej” (s. 221), a przy refleksji o sakramencie kapłaństwa stwierdza, że „Jezus Chrystus jest zdarzeniem Bożym” (s. 233). W refleksji o źródłach i środkach świętości po raz kolejny autor wraca do kultu maryjnego i naśladowaniu Maryi, używając przy tej okazji kolejnego dziwnego sformułowania „kult eklezjologiczny” (s. 247). Nawet jeśli te powyższe problematyczne sformułowania znajdują się w nauczaniu biskupa częstochowskiego, to użycie ich w rozprawie o charakterze naukowym jest nie tylko rażące, ale pozbawione krytycznego komentarza, są mylące i błędne. W rozdziale o źródłach i środkach świętości jest także mowa o wzorach świętości, do których zostali zaliczeni wybrani święci i osoby, które prowadziły święte życie, ale nie zostały zaliczone do grona świętych. Nie można nie zgodzić się z autorem, że przykłady życia wielu chrześcijan mogą przyczynić się i inspirować drogę do świętości, na co zwracał uwagę w swoim nauczaniu bp Bareła.

W podsumowaniu swoich refleksji na temat świętości chrześcijanina w nauczaniu bp. S. Bareły doktorant stwierdził, że biskup częstochowski zerwał z koncepcją doskonałości

ascetycznej, a na pierwszy plan wysunął miłość Boga w drodze do świętości (s. 280). Kilka zdań dalej jest mowa o pojęciu ascezy organicznej, którym posługiwał się biskup, ujmujący rozwój człowieka w sposób cząstkowy i dogłębny na różnych płaszczyznach, a jego celem jest świętość. Refleksje na ten temat zawierają ciekawe wnioski, do jakich doszedł doktorant na podstawie analizy bogatych źródeł. Jednocześnie stwierdzenie o zerwaniu z koncepcją doskonałości ascetycznej, a zaraz potem określenie ujęcia bp. Bareły koncepcją ascezy organicznej nie są ze sobą kompatybilne. Jeżeli faktycznie koncepcja ascezy organicznej charakteryzuje refleksje bp. Bareły w dążeniu chrześcijanina do świętości, to być może to miało stać się tezą badawczą i tematem rozprawy.

W warstwie merytorycznej rozprawa Andrzeja Sękiewicza jest analizą obszernego materiału źródłowego, którym jest nauczanie biskupa częstochowskiego, Stefana Bareły i przedstawia różne aspekty jego rozumienia świętości chrześcijańskiej, będącym jednym z podstawowych zagadnień teologii duchowości. Doktorant przedstawił podstawy teologiczne i antropologiczne świętości, jej istotę, a także środki realizacji powołania do świętości oraz wzory pomocne na tej drodze. Dokonał tego na podstawie obszernego nauczania o charakterze duszpasterskim bp. S. Bareły. Recenzowana rozprawa w warstwie merytorycznej, pomimo wskazanych niedociągnięć i mankamentów, stanowi wkład w rozwój teologii duchowości oraz jest przyczynkiem do badań nad nauczaniem biskupa częstochowskiego.

3. Ocena formalna

Recenzowana dysertacja w warstwie formalnej zasadniczo spełnia wymogi rozpraw o charakterze naukowym. Rozprawa została przygotowana na podstawie przyjętego planu, którego elementy strukturalne odpowiadają tematyce. Autor prowadzi swoje wywody, zasadniczo posługując się językiem naukowym, orientuje się w literaturze przedmiotu i poprawnie posługuje się pojęciami fachowymi z zakresu współczesnej teologii duchowości.

Poszczególne rozdziały poprzedzają krótkie wprowadzenia, ale brakuje im podsumowań. Z kolei akapity są zwarte i jasno wyrażają poszczególne myśli. Argumentacja stosowana w rozprawie jest zasadniczo spójna, logiczna i przekonująca.

Praca została napisana dobrym, jasnym i zrozumiałym. Zasadniczo jest to język naukowy, choć zdarza się, że doktorant przejmuje obecny w nauczaniu bp. S. Bareły język kaznodziejski. Rozprawa zawiera liczne błędy interpunkcyjne, których nie sposób tutaj wymienić, bo znajdują się prawie na każdej stronie. Praca zawiera także błędy literowe (s. 69,

89, 103, 135, 145, 159, 216, 224) i stylistyczne (s. 48, 50, 75, 104, 109, 117, 120, 122, 124, 126, 127, 132, 140, 146, 150, 154, 162, 166, 169, 174, 175, 181, 182, 185, 193, 204, 210, 228, 235, 237, 252, 268). W pracy znajdują się także sformułowania nielogiczne. Przykładowo absurdalne jest stwierdzenie, że „sumienie zawdzięcza bardzo wiele Ojcom soborowym” (s. 96), sumienie kapłańskie „powinno być zawsze o jeden stopień wyżej od sumienia posiadanego przez każdego człowieka” (s. 97), „nauczanie soborowe (...) jest drogą do uświęcenia” (s. 108), „Chrystus jest z jednej strony przedmiotem studiów i zdobywania wiedzy” (s. 116), „małżonkowie wypracowują godność swojego macierzyństwa i ojcostwa” (s. 134), „Tego uczy Maryja, a człowiek, który naśladuje ją jest realizatorem łaski Bożej, jako daru wyproszonego u Boga gorliwą modlitwą” (s. 168), „Zatem należy się dla Niego otworzyć i to jest zadanie stojące przed sakramentem pokuty” (s. 227), „otrzymania mandatu” (s. 240).

Autor rozprawy na wielu miejscach wyjaśniając nauczanie bp. Bareły na temat świętości, przytacza zbieżne poglądy innych autorów, co świadczy o jego orientacji w zakresie poruszanej problematyki. Jednakże czyni to bez powiązania z myślą zawartą w nauczaniu biskupa częstochowskiego. Jest tak na s.: 55, 56, 57, 74, 94, 98, 99, 110-111, 122, 127, 135, 139, 146-147, 155, 176-177, 182, 225, 268, 272.

Przypisy zostały sporządzone starannie. Ich zapis jest przejrzysty i konsekwentny. Wykaz literatury został sporządzony starannie i jest kompletny. Mankamentem jest brak zastosowania kryterium ważności w wykazie nauczania papieskiego (s. 29-30).

4. Wniosek końcowy

Niniejszym stwierdzam, że rozprawa doktorska Andrzeja Sękiewicza, pomimo wykazanych w recenzji mankamentów merytorycznych i formalnych jest opracowaniem oryginalnym i wnosi nowe aspekty do refleksji z zakresu teologii duchowości na temat świętości na podstawie nauczania biskupa częstochowskiego, Stefana Bareły. Autor wykazał umiejętność analizowania tekstów i przedstawiania syntetycznych wniosków, formułowania twierdzeń i ich uzasadniania, choć jednocześnie praca wyraźnie wskazuje na braki w zakresie systematycznej prezentacji aktualnych zagadnień z zakresu teologii duchowości.

Przedstawiona rozprawa, zarówno od strony merytorycznej jak i formalnej, w wymiarze dostatecznym spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim, określonym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. „O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w

zakresie sztuki” (Dz. Ust. 595, art. 26, par. 1). W związku z tym przedkładam Radzie Dyscypliny Nauk Teologicznych Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie wniosek o dopuszczenie Andrzeja Sękiewicza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. Konrad Stomberg